

Helmonds

HEEM

Kwartaalblad
Heemkundekring
Helmont

lente 2016
€ 2,95

32

*Een walsenmagazijn als toevluchtsoord
De kwestie Lodewijk Meijer
Van kruidenier tot EDAH*

inhoud

Van de redactie	3
Van het bestuur	4
Boekbespreking	5
Agenda	6
Korte berichten	7
Een walsenmagazijn als toevluchtsoord	12
De kwestie Lodewijk Meijer	18
Van kruidenier tot EDAH	20
Begunstigers	27

Van de redactie

Bij weinigen zal het bekend zijn dat het walsenmagazijn van de Vlisco aan het eind van de Tweede Wereldoorlog werd gebruikt als een soort noodhospitaal. Met goedkeuring van Piet van Vlissingen runden de zusters Ten Ham en Vroom er een opvang voor hulpbehoevenden. Het pakhuis werd ook gebruikt als slaapplek voor de brandwacht en was tevens een veilige plek voor mensen die hun huis ontvluchtten. Die opvang was hard nodig, want tijdens de bevrijdingsoperaties in september 1944, waren er diverse voltreffers in de omgeving van de Markt. Overal hoorde je mitrailleur en het gegil van overvliegende granaten. Hoe het de mensen in de opvang verging, wordt u verteld door Martin Geerts. De verhalen zijn gereconstrueerd uit notities van Mies Sonnemans, die als stoottroep bij de acties betrokken was.

Een strijd voerde ook de twaalfjarige Lodewijk Meijer, al werd die op een heel ander niveau gevoerd. Het gebeurde in de achttiende eeuw tijdens de protestantse reformatie. Lodewijks ouders overleden op jonge leeftijd. Zij lieten vier kinderen achter waarvan de oudste nog maar net veertien jaar was. Lodewijk werd bij een katholiek gezin ondergebracht, maar dat men hem hier rooms wilde opvoeden beviel hem allerminst. Hij vertelde aan iedereen dat hij gereformeerd wilde worden en trok via een aantal omzwervingen bij een gereformeerde oud-schepen in. Dit werd gezien als een verregaande stoutigheid en niet getolereerd. De Kerkenraad wist zich geen raad met de knaap die kennelijk 'van een slegt bestaen scheen te weesen'. Dat de jongen

een ongelijke strijd voerde, ondervond hij op een pijnlijke manier.

Een eigentijdser thema is de handel in levensmiddelen, al ontstond die in de vroege Middeleeuwen. Naast eigen teelt en kweek van voedsel, deden de burgers eertijds hun inkopen op de openbare markt, waar veelal ruilhandel werd gepleegd. Kooplieden in voedingsmiddelen werden 'crudeners' of kruideniers genoemd, omdat hun koopwaren overwegend uit kruiden bestonden. In de loop van de tijd veranderde hun assortiment en werd de kruidenier een koopman in levensmiddelen. Omdat die ook inheemse geneeskrachtige kruiden en specerijen verkocht, was hij tevens een soort drogist en apotheker. De kruidenier was tot in de negentiende eeuw nog een kleine zelfstandige ondernemer. Aan het einde van dat millennium tekenden zich de voorboden af van de strijd om de klant, die een eeuw later in volle hevigheid uitbarstte en die voor het kruideniersvak ingrijpend moet zijn geweest.

Ons volgend kwartaalblad verschijnt op 1 juli 2016. Kopij kunt u tot 1 mei inzenden aan redactie@heemkundekringhelmont.nl. De redactie is niet aansprakelijk voor de inhoud van geplaatste artikelen en behoudt zich het recht voor stukken in te korten of aan te passen.

Dit is een uitgave van Heemkundekring Helmont. Gesticht op 24 mei 1948.

COLOFON

Bestuur

voorzitter

C. Verhofstadt, Sperwerstraat 6, 5702 PJ Helmond
T: 0492 - 537094
E: c.verhofstadt@heemkundekringhelmont.nl

secretaris

W. van Lieshout, Stationsplein 39, 5701 PE Helmond
T: 0492 - 534857
E: w.lieshout@heemkundekringhelmont.nl

penningmeester

F. 't Sas, Beethovenlaan 49, 5707 PS Helmond
T: 0492 - 520945
E: f.tsas@heemkundekringhelmont.nl

bestuurslid

G. van Liempt, van Weerden Poelmanstraat 14, 5703 CS Helmond,
T: 0492 - 554233
E: g.liempt@heemkundekringhelmont.nl

bestuurslid

Th. Van Stokkum, Paukenstraat 14, 5702 JP Helmond.
T: 0492-533944
E: t.stokkum@heemkundekringhelmont.nl

Lidmaatschap

Kringlidmaatschap incl. abonnement € 25,-
Rekening Rabobank NL10RABO0123855004
of ING nr. NL29INGB 0002641099 t.n.v.
Heemkundekring Helmont

Inlichtingen

algemeen:

E: info@heemkundekringhelmont.nl

Het Baken:

E: baken@heemkundekringhelmont.nl

Public relations

G. van Liempt, T: 0492 - 554233
E: pr@heemkundekringhelmont.nl

Website

www.heemkundekringhelmont.nl

Redactie

Hans Vogels, Martin Geerts, Berry Wijnen, Kelly Geerts,
Marinus van den Elsen
E: redactie@heemkundekringhelmont.nl

Vormgeving/lay-out:

Marinus van den Elsen

Druk:

Drukkerij Van Stiphout

Foto's gemaakt door/met dank aan:

Henk van Dijk, Mario Coolen, Cofoto, RHCe, J. Pander, Gemeente Helmond, Hans Vogels, Marinus van den Elsen, internet.

Omslag voorzijde: Ansichtkaart van Markt en Veestraat rond 1910 (Berkers Verbunt, Asten).

Omslag achterzijde: Politieke spotprent getekend door L.J. Jordaen op 25 april 1914 (collectie Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam).

Van het bestuur

De opening van onze heemkamer is succesvol verlopen. Tini Söhngen en Martin Wijnhof onthulden op 14 januari ons logo en naambord, beide ontworpen door Marinus van den Elsen en vervaardigd door vakmensen van Het Baken. Er was veel belangstelling van onze leden, die we informeerden via een speciale nieuwsbrief. Dit onderstreept nogmaals dat het nodig is om uw mailadres door te geven aan de secretaris, zodat we u altijd van actuele informatie kunnen voorzien.

Drukte tijdens de opening (foto Henk van Dijk)

Onze Heemkamer

Elke donderdag bent u welkom op onze heemlocaties in het stadshobbycentrum Het Baken, Pastoor van Leeuwenstraat 23, 5701 JS Helmond. Van 9.45 tot 12.00 uur en van 13.30 tot 15.30 uur is de genealogiekamer geopend. Hier willen wij u behulpzaam zijn bij het uitzoeken van uw stamboom.

's Morgens van 10.00 tot 12.00 is de heemkamer enkel toegankelijk voor leden. 's Middags van 14.00 tot 16.00 uur is de kamer openbaar voor het

Op 18 december overleed André van Meel. Hij was een zeer gewaardeerd lid die veel voor onze heemkring betekend heeft. André verzamelde allerlei krantenknipsels en informatie over Helmondse bouwwerken, straten en huizen. Hij documenteerde ons fotomateriaal en voorzag elke foto van een beschrijving. Samen met zijn vrouw Netty was hij onze huismeester in Con Brio en immer onze stille kracht. Hij werkte op de achtergrond maar was altijd productief. We zullen hem missen.

Via de beursvloer in november hebben we diverse contacten gelegd o.a. voor presentaties van onze quiz en het houden van lezingen in het Helmonds dialect. Als tegenprestatie kregen we een lezing en een cursus social media aangeboden. Henk van Dijk zorgde voor een extra verrassing. In een gesprek dat hij voerde met Johan Sterke van de Rabobank, werd ons een A3-scanner en een 2-Tb extern opslagmedium toegezegd. Ter compensatie is een presentatie van oude wijkfoto's aangeboden.

verwerven van informatie en kunt u desgewenst onze collecties en bibliotheek kosteloos raadplegen. Altijd staat gezelligheid en kennisverrijking voorop.

Dank voor uw giften en donaties

Met enige regelmaat ontvangen wij giften en donaties. Al deze schenkingen, groot of klein, worden door ons bijzonder gewaardeerd. Door de veelheid is het vaak niet mogelijk iedereen persoonlijk te bedanken.

Daarom zeggen wij langs deze weg hartelijk dank aan allen die Heemkundekring Helmont een warm hart toedragen.

Boekbespreking

In de historische reeks 'Het leven in Helmond', een initiatief van uitgeverij Optima en Heemkundekring Helmont, wordt het culturele erfgoed van de stad belicht. Onlangs verscheen het laatste deel.

Nieuwkomers maken een stad

De reeks werd afgesloten met verhalen over nieuwkomers die nu deel uitmaken van het leven in Helmond. Een wereldstad is Helmond niet, maar gezien de economische mogelijkheden heeft de stad wel altijd mensen aangetrokken. Naast veel losse emigranten kwamen ook groepen nieuwelingen. Zoals de talrijke Vlamingen die door hun vakkennis bij Van Vlissingen emplooi vonden. Deze instroom legde de basis voor families als Dams, De Wuffel, Vincent en Bombeek.

In de tweede helft van de vorige eeuw vestigden zich meer nieuwkomers, zoals gevluchte Hongaren, Indische repatrianten en Molukkers. Van de groep arbeiders uit het Middellandse Zeegebied, die vanaf 1960 in Helmond werk en inkomen vond, bleef een deel hier wonen. Zij vormen nu een substantieel onderdeel van de stadsbevolking

Het magazine is voor € 4,95 verkrijgbaar bij de boekhandel en supermarkten, voor leden van Heemkundekring Helmont tegen een gereduceerde prijs in de heemkamer.

Letterenzo

Cacookboek - De Cacaofabriek in beeld

De Cacaofabriek werd in 2014 in gebruik genomen als nieuw cultureel centrum van de Peel. Dit industrieel erfgoed kent een rijke historie. In dit boek komt de geschiedenis van het gebouw dan ook rijkelijk aan bod. Het boek bevat verhalen van mensen die er gewerkt hebben en foto's die nog nooit zijn gepubliceerd.

Daarnaast lees je over chocola en cacao en staan er heerlijke chocoladerecepten van elf Helmondse chef-koks in.

Meer informatie vindt je op www.lettersenzo.com/cacookboek

Het boek is te koop bij De Ganzenveer, De Roij en Boschman en de Cacaofabriek. Prijs € 19,95

Agenda

U ontvangt voor de lezingen en excursies géén afzonderlijke uitnodigingen. Noteer daarom onderstaande data in uw agenda of op uw kalender. Suggesties voor lezingen en excursies blijven van harte welkom.

Donderdag 21 april Excursie naar 'Rioolwaterzuivering'

Een rioolwaterzuivering verzamelt het afvalwater van huishoudens en bedrijven. Het door het riool aangevoerde verontreinigde water, wordt er gezuiverd en teruggebracht in het oppervlaktewater. De zuivering wordt in enkele stappen uitgevoerd. Achtereenvolgens verwijderd men de grovere deeltjes, dan in bezinktanks de fijnere deeltjes en ten slotte de opgeloste afvalstoffen. Behalve water komen andere stoffen vrij, met name slib, dat soms een nieuwe bestemming krijgt.

In de algemene ruimte van het bedrijf zal een film worden vertoond en uitleg

worden gegeven, over het zuiveringsproces. Tijdens een rondleiding is te zien hoe het afvalwater van uw toilet, keuken en badkamer wordt getransporteerd en hoe de zuivering tot stand komt.

Vertrek 13:30 uur vanaf de parkeerplaats Rembrandtlaan (Con Brio) of rechtstreeks. Gelieve om 13:45 uur aanwezig te zijn. Inschrijving tot 7 april bij Gerry van Liempt: telefonisch 0492-554233 of via e-mail g.liempt@heemkundekringhelmont.nl Maximaal 35 personen. Géén eigen bijdrage. De rioolwaterzuivering is gevestigd aan de Bakelseweg 2, 5735 SC Aarle-Rixtel

Donderdag 26 mei Excursie naar 'St. Catharinagilde'

Het St. Catharinagilde werd in 1401 opgericht en is daarmee één van de oudste verenigingen van de stad. Tegenwoordig kent het gilde 15 gildenbroeders, 3 jeugdleden, 5 eredekens en 2 gildenvrienden. De gildenkamer is sedert juni 2013 gevestigd op Binderen. Daar vergaderen de broeders maandelijks en is hun materiaal opgeslagen.

Op 12 juli 2015 werd nabij de gildenkamer een eigen schutsboom in gebruik genomen. Daarmee is de vereniging weer helemaal up to date en kan de schietsport actief worden opgepakt.

De gildenbroeders zullen u graag een rondleiding geven en over het ontstaan en de geschiedenis van het St. Catharinagilde vertellen.

Inschrijving tot 12 mei 7 bij Gerry van Liempt: telefonisch 0492-554233 of via e-mail g.liempt@heemkundekringhelmont.nl Maximaal 30 personen. Géén eigen bijdrage. Gelieve om 13:45 uur aanwezig te zijn. Het St. Catharinagilde kunt u vinden op het adres; Binderen 6, 5702 NT Helmond.

Heemkamer feestelijk geopend

Op 14 januari werd de nieuwe heemkamer aan de Pastoor van Leeuwenstraat feestelijk in gebruik genomen. De openingshandeling werd verricht door de oudste leden van de heemkundekring: Tini Söhngen en Martin Wijnhof. Zij onthulden het embleem en het naambord die op de voorgevel van het gebouw zijn aangebracht. Na deze formaliteit kregen de genodigden de gelegenheid de nieuwe heemkamer te bezichtigen. Heemkundekring Helmont beschikt nu over een dienstbare en goed geoutilleerde accommodatie.

De heemkamer wordt officieel geopend door de oudst gedienden Tini Söhngen en Martin Wijnhof. (foto Cofoto, Mario Coolen)

Een praktische huisvesting heeft de heemkring niet eerder gekend. Al vanaf de oprichting in 1939 werden de zittingen van de toenmalige 'Heemkundekring De Peel' in huiselijke kring gehouden. Tijdens de oorlog werd de vereniging na onacceptabele Duitse verordeningen geliquideerd, maar door toedoen van Jac Heeren werd in 1948 'Heemkundekring Helmond-Peelland' opgericht. Ook toen mankeerde een adequate huisvesting bij de al vijftig leden tellende vereniging. Het duurde vele jaren voordat het gezelschap in het Jan Vissermuseum werd ondergebracht. Na het samengaan met 'Heemkundekring Beistervelds Broek' steeg het ledental proportioneel en werd de naam gewijzigd in 'Heemkundekring Helmont'.

De alsmar groeiende vereniging had dringend behoefte aan een comfortablere en meer werkbare ruimte, die werd gevonden in het Con Brio Gebouw. De toegang was echter te complex en een probate nooduitgang ontbrak. Om de bereikbaarheid en toeloop te bevorderen werd gezocht naar een centraler punt in de stad. Het 'Stadshobbycentrum Het Baken' bood uiteindelijk huisvesting met voldoende perspectief en een hoge toekomstverwachting. Die verwachting is gebaseerd op de ruime en nuttige inrichting die mede door de spontane medewerking van het bestuur en medewerkers van Het Baken tot stand is gekomen.

Heemkundekring Helmont heeft nu een vaste plaats verworven. Dat was hard nodig, want voor het heemwerk bestaat veel belangstelling, al dreigt veel erf- en cultuurgood verloren te gaan. Dit verlies tracht de vereniging tegen te gaan. Al meer dan zeventig jaar zet de bijna 200 leden tellende kring zich in voor behoud en documentatie van het erfgoed.

Het Antonius Gasthuis herrijst

Aan het begin van de twintigste eeuw werd door de Helmondse burgerij geld ingezameld voor de bouw van het Sint Antonius Gasthuis, naar een ontwerp van architect Jan Willem van der Putten. Bij oudere Helmonders is deze voormalige verpleeginrichting beter bekend als 'ut aaw ziekebois in de Meulenstrôat'. De eerste jaren was het een inrichting, waarin de Zusters van Liefde zich ontfermden over zieken en bejaarden. Na de realisatie van een echt ziekenhuis, was het gebouw nog kortstondig functioneel, maar in 1975 kwam het definitieve einde. Het gasthuis werd gesloopt, een diepe wond achterlatend in het stadshart. Alleen een aantal foto's herinnert nog aan het nostalgische verpleeghuis, maar daar komt verandering in.

Er vereist een geheel nieuw Antonius Gasthuis. Het is weliswaar een maquette, maar wel een van het zuiverste soort, dat met trots wordt gebouwd door Gerrit van Neerven en zijn vrouw Nellie. Het is niet het eerste project wat ze samen realiseren. Al eerder werd een natuurgetrouwe kopie van het Peapark gemaakt. Het resultaat inspireerde tot meerdere scheppingen. Zo herrees de kasteelpoort, het historische gebouw dat vroeger de toegang tot het stadspark markeerde. Het kreeg in Helmond niet het respect dat het zeker verdiende. Gerrit trok het zich aan en bouwde een schaalmodel dat zijn weerga

*Gerrit werkt gestaag aan de maquette van het Antonius Gasthuis, die over enkele maanden te bewonderen zal zijn.
(foto Cofoto, Mario Coolen)*

niet kent. Daarna volgde modellen van de Veestraatbrug met brugwachtershuisje zoals die er in 1928 uitzagen. Voetgangers die niet voor een openstaande brug wilden wachten, maakten vroeger gebruik van een sierlijke voetbrug, welke moest wijken voor een betonnen wanschepsel. Door Gerrit is die 'hög brug' in finesse nagebouwd. Ook een bijna fotografisch model van het nostalgische NS-station siert Gerrits workshop.

Nu werken Gerrit en Nellie dus aan het oude gasthuis, ze willen het in de loop van dit jaar opleveren. Dat wordt nog

een hele klus, want het model is bepaald geen futiliteit. Het heeft een afmeting van circa anderhalve vierkantenmeter en wordt exact nagebouwd. Gerrit verleende al een eerste inkijk. De frontgevel staat al in volle glorie in zijn werkruimte. De eikenhouten toegang en de talrijke ramen zijn bij de eerste oogopslag herkenbaar en zelfs de nis van de Heilige Antonius is al aangebracht. De twee zijvleugels en de achterzijde zijn in aanbouw. Als straks alle delen met elkaar zijn verbonden, volgt de bouw van de kapel in het centrum van het gebouw. Gerrit en Nellie hebben het er druk mee, maar kunnen op de hulp van specialisten rekenen, zoals Sjef Spoomakers en ook Mies, de broer van Gerrit, draagt zijn steentje bij.

Het Antonius Gasthuis zal niet hun laatste project zijn. Er wordt nu

al gedacht aan een reproductie van de Heilig Hartkerk en de voormalige pastorie aan de Watermolenwal. Zelfs het koetshuis van het kasteel dat in 1893 door brand werd verwoest staat op het programma. Om alle objecten een waardige plaats te geven, bouwde Gerrit in zijn achtertuin een bescheiden onderkomen. Deze is echter te beperkt om alle maquettes naar behoren te herbergen, daarom wordt naarstig gezocht naar een ruimte waar de creaties tot hun recht komen. Daarnaast wordt gedacht aan een expositie van het gehele oeuvre, die aan het eind van dit jaar zou moeten plaatsvinden. Wilt u zolang niet wachten, kijk dan alvast op het internet naar een video die van de juweeltjes werd gemaakt. Deze kunt u vinden op: <http://nieuws.ditisonzewijk.nl/tag/kunst-en-cultuur/>

De voorgevel geeft al een beeld van de maquette. Zelfs de nis voor het beeld van de Heilige Antonius is al aangebracht. (foto Cofoto, Mario Coolen)

't Oude Huys

Op woensdag 16 december hield Theo de Jong een lezing over 't Oude Huys, een kasteel dat destijds tweehonderd meter ten zuidwesten van het huidige kasteel lag. Het is waarschijnlijk gebouwd rond 1170-75 door Stephanus van Helmond en zou deel uitgemaakt hebben van de nederzetting Die Haghe, nu bekend als de wijk Het Haagje.

't Oude Huys heeft ongeveer anderhalve eeuw als adellijke woning gediend, en was een samenstelling van houten gebouwen. Enkele van die gebouwen konden gereconstrueerd worden aan de hand van diep in de bodem geslagen eiken palen. De houten burcht bevatte een stenen woontoren, een donjon, maar het kan ook een zogenaamde torenmolen zijn geweest. Theo de Jong vertelde over die oude burcht en alles wat daar op het ogenblik over bekend is. Hij vertelde dat de burcht rijke bewoners had en dat het een elitewoning was aan de rand van Hertogdom Brabant. Een burcht die dus goed verdedigd moest kunnen worden en die dan ook vaak bevochten is. Het is daarom niet vreemd dat er bij opgravingen nogal veel wapenonderdelen zijn gevonden, zoals stenen werpkogels, pijlpunten van hand-, jacht-, kruis- en voetbogen en onderdelen van een zeldzaam metalen schildenbeslag.

Een groot deel van de bijna tienduizend vondsten bestaat uit potscherven, maar er zijn ook allerlei andere zaken

van metaal, been, ivoor en leer verzameld. Er zijn dobbelstenen gevonden en veruit het meest exclusief zijn enkele schaakstukken, gemaakt van het ivoor van de walrus en de narwal. Aan de onderzijde van een schaakstuk van walrusivoor staan Noorse runen gegraveerd. Twee zilveren lepelsteeltjes en twee gespbroches benadrukken nogmaals het exclusieve karakter van 't Oude Huys.

Theo de Jong was zelf bijzonder geïnteresseerd in de voeding van de toenmalige bewoners en daarvoor zijn talrijke botten onderzocht van allerlei dieren. Het blijkt dat er zelfs pauwen werden bereid en prachtig in verenkleed werden opgediend. De hedendaagse herinneringen aan 't Oude Huys zijn een bronzen beeld, voorstellende Maria van Brabant, en een straatnaam. Beide bevinden zich op het vroegere kasteelterrein.

Brabant in de Franse tijd

De Franse tijd in Brabant duurde van 1794 tot 1813. Simon van Wetten begon zijn lezing met de vraag aan zijn toehoorders wat zij van die tijd dachten: werd die gekenmerkt door lege zolders of door overvloeiende spijskelders? Rond dit gegeven werd de interessante lezing opgebouwd.

In 1794 waren veel mensen in Brabant, net als in de rest van de Nederlanden, blij met de komst van de Franse bevrijders. Ze waren het absolutisme van de falende stadhouder Willem V moe. Alles zou nu beter worden. Maar dat viel tegen. *'Ramplanplan, daar komen ze an. Ze hebben geen kousen en schoenen meer an...'*, zong men op straat als de magere, in lompen geklede Franse soldaten kwamen aangemarcheerd. Ze moesten allemaal gekleed en gevoed worden. Daarna ging dat hele leger weer terug naar Frankrijk en kwam de volgende lading soldaten die ook weer gekleed en gevoed moest worden. Dat ging zo maar door. Dat kostte de republiek kapitalen. De mensen zongen: *'Hop Marianneke, stroop in het kanneke, laat de poppekens dansen, eertijds was de Prins in 't land en nu de kale Franssen'*.

In die Franse periode veranderde er van alles. De achtergebleven positie van de katholieken in Staats-Brabant en de achterstelling van Staats-Brabant als wingewest van de Republiek, zonder eigen Staten en zonder vertegenwoordiging in de Staten-Generaal werden ongedaan gemaakt. Er kwam een einde aan de

privileges van de adel en er kwam een helemaal nieuwe bestuurlijke indeling, een indeling in kantons. Er werd nieuw burgerlijk recht, handelsrecht en strafrecht ingevoerd. Het viel voor veel mensen ook niet mee om de Franse taal te beheersen terwijl dat de administratieve voertaal was geworden. De mensen moesten voortaan een paspoort hebben en er waren zogenaamde patenten nodig voor mensen die een beroep wilden uitoefenen.

Er werd een tiendaagse werkweek ingevoerd zodat er langer gewerkt kon worden en er kwam papiergeld. Maar wat vervelender was, Frankrijk had veel geld nodig en om dat te bemachtigen werd bijna overal belasting op geheven, op personeel, meubilair, dienstboden, paarden- en pleziërgeld en nog heel veel meer, zelfs op deuren en vensters. De steden en dorpen konden de belastingaanslagen niet opbrengen en moesten de burgers financieel zwaar onder druk zetten om aan hun verplichtingen te kunnen voldoen. Maar ondanks deze ellende waren er ook goede zaken te melden zoals onder andere de nieuwe organisatie van het onderwijs en de inenting tegen de pokken.

Een walsenmagazijn als toevluchtsoord

In de frontlinie van 22 tot 25 september 1944

door Martin Geerts

Op het einde van de Tweede Wereldoorlog, bij de bevrijding van Helmond, was het walsenmagazijn van Vlisco, het bedrijf dat toen nog N.V.P.F. van Vlissingen en Co's Kantooenfabrieken heette, ingericht als eventueel noodziekenhuisje. Het waren de verpleegsters, zuster Ten Ham en zuster Vroom die dat, met goedkeuring van mijnheer Piet, een van de directeuren van het bedrijf, hadden gedaan. Dat wist bijna iedereen in Helmond en de meeste mensen hoopten natuurlijk dat het niet nodig zou zijn om het als zodanig te moeten gebruiken.

Er zullen echter maar weinig mensen zijn geweest die hebben vermoed dat dit magazijn nog op een andere manier nuttig zou kunnen zijn. Het werd namelijk ook gebruikt als slaapplek voor de tijdens de gevechtshandelingen aanwezige brandwacht en het was ook een toevluchtsoord voor allerlei mensen die zich op die spannende dagen in hun eigen huis niet veilig voelden. Enige dagen tevoren hadden de beide zusters de veiligheid van dit stevige gebouw, met zijn drie zware betonnen zolderingen, betrokken. Daaraan gaven ze de voorkeur boven hun verblijf in de 'Oude Leeszaal', want dat was in vergelijking met dit

gebouw, betrekkelijk bouwvallig, vooral in deze gevaarlijke dagen. Zij sloegen daarom hun nachtverblijf op in het kantoortje van Janus van Beek. Iemand anders had zijn bivak opgeslagen in een kamertje van lakens tussen de walsenrekken.

Op vrijdag 22 september 1944 floten 's morgens rond half acht de granaten al door de lucht en werden de eerste treffers gemeld in de omgeving van de Markt. Heel beangstigend voor de mensen in de buurt. De eerste die zich bij de zusters meldde en om schuilgelegenheid kwam vragen voor zijn vrouw en kind,

was de heer Bonnemayers, de drogist die destijds gevestigd was op de hoek van de Kerkstraat en het Beugelsplein. Even nadat die in de schuilplaats was ondergebracht verscheen de familie Soldaat, vergezeld door de familie Van Bussel. Ook die mensen werd het in hun eigen huis te heet onder de voeten. Die ochtend van 22 september was de hele omgeving zowel binnen als buiten de fabriek verlaten. Alleen hoorde je het lawaai van mitrailleurs vanuit het park en van gewerschoten in het Groenewoud en je hoorde het gegil van overvliegende granaten.

Tussen al dat oorlogsgeweld waren er ook wat menselijke geluiden te horen, zacht gepraat afkomstig van de leden van de brandwacht, de heren Ter Steeg, Sorber, Van Woensel, Ousen, Knufman, Jonkergouw, Van Doorn,

Slaats, Van der Horst en Verhagen. Maar als je goed oplette kon je bij de poort, verdekt opgesteld achter een stenen paal, zittend op een melkkrukje, nog iemand ontdekken. Dat was Jacobs, ook een van de brandwachten. Telkens als het iets rustiger was verscheen zijn hoofd om de hoek om te kijken of er al Tommies op de Kanaaldijk te zien waren. Floot er echter een granaat over of begon er een mitrailleur te blaffen dan was zijn hoofd direct weer weg. In de verte klonk motorgeronk maar er was helemaal niets te zien. Snel sprintte hij voorbij de poort naar een andere stenen paal en stond een seconde later op het ijzeren hek langs de Aa om over deze paal heen in de richting van de spoorbrug te kijken... maar geen Tommies te zien. Ondanks herhaalde waarschuwingen vanuit de schuilkamer schoof Jacobs even later weer heel behoedzaam langs de muur voor de

Ansichtkaart van 'gebouw 1911' dat onder andere diende voor de opslag van walsplaten. (collectie RHCE)

ingang van die kelder. Op kousenvoeten sloop hij naar de poort om te kijken, maar de Kanaaldijk was nog steeds uitgestorven. Mismoedig draaide hij zich om...en...zijn hart stond bijna stil van schrik. Een paar meter achter hem stonden een stuk of twaalf Duitsers, die onhoorbaar voor hem, naderbij waren gekomen. Maar moedig als altijd onderdrukte hij zijn angst en zei in onvervalst Helmonds: *“moete gallie d’r oit manne?”* En galant wilde hij voor hen de poort open maken. Maar ze durfden die uitgang niet te gebruiken. *“Die Tommies sind dort”* zeiden ze en ze wilden naar de uitgang aan het Groenewoud. Toen Jacobs zijn klompen uit de schuilkelder had gehaald loodste hij die Duitsers door het zusterhuis naar buiten.

In de richting van de fabriek van Carp, aan de Kanaaldijk, was een rookzuil te

zien. Daar moest brand zijn uitgebroken. Achteraf bleek die rook afkomstig te zijn van een vernielde tank met salpeterzuur op het spoorwegemplacement. Op dat moment sproeide de sprinklerinstallatie bij Carp omdat een der buizen een treffer had gekregen. Maar ondertussen werd ook de turfhoop bij Vlisco in brand geschoten. Daar lag namelijk een flinke turfhoop. Omdat steenkool tijdens de oorlog schaars was had het bedrijf besloten om op grote schaal turf te winnen in Helenaveen. De opzichter ging met enkele brandwachten snel op de brand af om die te blussen. Meteen na de eerste straal water dook er bleek van schrik een Duitse soldaat op. Maar die bleke kleur sloeg meteen om in een rode kleur van woede want de brandwacht had per ongeluk recht in de loop van het geweer van die verdekt opgestelde soldaat gespoten. Volgens ooggetuigen

Pasteltekening van de turfhoop op het fabrieksterrein van Vlisco in 1946. (Illustratie J. Pander)

droop er ook water uit de broek van die Duitser en of dat afkomstig was van de brandspuit of dat het zijn eigen productie was, durfde niemand te vragen. Vanwege de gevaarlijke oorlogsomstandigheden moesten de brandweerlieden het blussingswerk trouwens al na enkele ogenblikken staken. Wellicht had de berg met turf anders nog gered kunnen worden.

Er was daar in die schuilgelegenheid genoeg te eten. Aardappelen, bonen, witte kool, havermout en boter was er meer dan genoeg. En er was ham. Brood was er niet veel want dat was niet in een grote voorraad op te slaan. Maar er werd goed voor de inwendige mens gezorgd. Enkele potige mannen hadden een fornuis gehaald uit de woning van de zusters en anderen haalden daar de bonen en de havermout en weer anderen brachten hout mee uit de roodververij en kolen en turf. Al snel kon een stevige havermoutpap worden gemaakt. Maar dit alles, vooral het halen van kolen en turf, was door het granaat- en mitrailleurvuur niet zonder gevaar. In het walsenmagazijn werden tussen de rekken de diverse brancards en matrassen uitgelegd om dienst te doen als bedden. Maar er was daar geen licht. Die permanente verduistering was heel vervelend, maar de heer Sorber bleek de reddende engel. In een rustig ogenblik haalde hij een electrowagen en de accubatterij hiervan bracht de nodige helderheid in de duisternis. De dames brachten daarna de nacht door in het kantoor van Janus van Beek en de mannen lagen in het walsenmagazijn op de hun toegewezen plaatsen op matrassen of brancards. 's Nachts werden zij echter opgeschrikt door mitrailleurgeratel. Het klonk van

heel dichtbij. Rik-tik-tik-tik-tik. Bijna allemaal zaten ze ineens rechtop in bed. Dat was dichtbij. Dat kon zelfs niet eens in het Groenewoud zijn. Het was alsof de deur naar buiten open stond en alsof daar vlak voor die deur een mitrailleur zijn angstaanjagend geflaf produceerde. Even voorzichtig gekeken of de deur echt open stond. De slaapkamermuur van lakens werd een beetje opgetild en met een zaklantaarn snel even naar de deur gelicht. Rik-tik-tik-tik-rik. Meteen de zaklantaarn weer uit. Was dat schrikken, maar de deur was dicht. Toen klonk de stem van de heer Bonnemayers: *“die brancard van mij lijkt wel een mitrailleur als ik mij omdraai”*.

De volgende dag vroeg iedereen zich af of dit de dag zou zijn die de zo vurig begeerde hernieuwde vrijheid zou brengen. Wie weet hadden de Tommies de betrekkelijke rust en de duisternis van de nacht gebruikt om een brug te slaan over het kanaal. Misschien waren de Duitsers 'm al gesmeerd. Helaas, in plaats van géén Duitsers waren er nu veel meer in de fabriek en ook in het park en er was nog geen brug en niets wees er op dat de Tommies het kanaal wilden oversteken. De rust van de vroege ochtend moest gebruikt worden en al regende het ook pijpenstelen, er moest ook gespoten worden om het vuur in de “klothoop” te bestrijden. Maar spoedig werd het al weer te gevaarlijk om daar in die ruimte tussen die turfhoop en de timmerwinkel te staan omdat je dan precies in het schootsveld van de Engelsen stond. Het enige wat er te doen stond was om de straalpijp vast te zetten op een kruiwagen om zo met een watergordijntje de timmerwerkplaats te beschermen. De heer Bonnemayers, die

Luchtfoto van de huidige situatie rond de Vlisco, het kanaal en Boscontondo
(foto Gemeente Helmond)

niet opvallend, maar wel regelmatig even een kijkje ging nemen in zijn huis, bracht een heerlijke traktatie mee in de vorm van een doosje Ademin van Klene, dat eigenlijk bestemd was om de hoestbuien van zijn klanten in de herfst en de winter te stillen. In verband met het grote aantal Duitsers dat inmiddels in de fabriek was en met de veiligheid van de nachtstokers wilde de opzichter, de heer Ter Steeg de feldwebel te pakken zien te krijgen. Toen hij echter bij de turfhoop aankwam zag hij alleen een heleboel ruggen van Duitsers. Zij stonden allemaal gespannen door de schutting te loeren en hadden geen tijd en geen aandacht voor hem. Eén Duitser klampte hem even later aan om de sleutels te krijgen van de

bovenverdiepingen van de betonbouw. Hij wilde met zijn mitrailleur op het dak gaan om een Engelse tank bij de brug aan de Steenweg kapot te schieten. *“Engländer sind kein Soldaten, die wagen es nur mit Pantzerwagen”.*

Overall op het fabrieksterrein lagen mitrailleurkogels en granaatscherven. De heer Ter Steeg die van een van die dingetjes de herkomst wilde weten, klampte een Duitser aan en vroeg het hem. Ondertussen pakte hij zijn portemonnee en deed die open om het kogeltje te laten zien. Maar...oei, naast dat kogeltje zat ...een oranjespeldje, klaar voor de viering van de bevrijding, Razend snel *“Ich hab's leider nicht mehr”.* En de

Duitser had nauwelijks iets gezien of de heer Ter Steeg was al om de hoek van de roodververij verdwenen.

In de loop van de zondagmiddag kwam, zenuwachtig, Toos Verhoeven uit de Burgemeester van Houtlaan vertellen dat Helmond door de Duitsers verdedigd zou worden. Er was een aantal tanks uit de richting van Bakel gekomen en die waren in die straat opgesteld langs de huizen. Zij durfde daar niet te blijven en vroeg ook onderdak in de fabriek. Enkele mensen werden aangewezen om matrassen en dekens bij haar te halen. Maar toen ze bij het huis van Toos aankwamen waren de tanks verdwenen na enkele bloementuintjes vernield te hebben. Op een van hun tochten hadden enkele surveillanten gemerkt dat de Duitsers met een van de electrowagens over het fabrieksterrein en door het Groenewoud reden. Het bleek dat ze een kelder van een caféhouder, een zwarthandelaar, hadden open gebroken. Die waren ze nu aan het leeg rijden en daarmee werd die avond en nacht een waar bacchanaal aangericht. Dat ze van hun overvloed ook nog wel iets konden missen bleek toen een van de Duitsers de heer Ter Steeg een stuk of zeven flessen met drank in zijn arm drukte. Omdat ze afkomstig waren van een Duitsgezinde zwarthandelaar, had hij er geen moeite mee om ze aan te nemen en niemand had er bezwaar tegen om die flessen leeg te drinken.

De volgende nacht was het rustiger dan anders en niemand zal er bij het ontwaken aan gedacht hebben dat het lang verwachte moment, de aftocht van de Duitsers, al achter de rug zou zijn. Pas langzaam breidde het bericht

zich uit. Geen Duitser meer in de fabriek, geen Duitser meer in het Park, in het Groenewoud, in de stad. Dan de angstige gedachte, dat er ook geen Tommies waren, dus dat de Duitsers nog terug zouden kunnen komen of zich misschien verschanst konden hebben en te voorschijn komen als de Engelsen binnentrokken. Als waardig aandenken hadden de verdwenen bezetters op diverse plaatsen in de stad in portieken en voor deuren handgranaten neergelegd, onder andere op de stoep van de heer Bonnemayers. Op deze morgen bleek ook dat deze man de eerste is geweest in Helmond die Duitse soldaten krijgsgevangen heeft gemaakt, al was dat dan ook op verzoek van die soldaten zelf. Op een van die onderduikdagen hadden namelijk een zestal Polen hem gevraagd hen te verbergen tot de Tommies kwamen en hen dan aan de Engelsen over te leveren. Ze hadden er genoeg van. Hij sprak met hen af dat ze tegen de avond terug zouden komen, dan zou hij zijn kelder in gereedheid brengen. Slechts twee kwamen terug en die heeft hij ingesloten en gedurende de daarop volgende dagen van voedsel voorzien. 25 september om half elf vond de intocht van het 2de Britse Leger plaats en gelukkig heeft geen Duitse tegenaanval de oprechte Helmondse vreugde verstoord.

Bron:

- Documentiemateriaal van Mies Sonnemans

De kwestie Lodewijk Meijer

door Hans Vogels

Het was een moeilijke beslissing die de Helmondse Kerkenraad in 1751 moest nemen. In dat jaar was de weduwe Meijer overleden. Ze liet vier kinderen achter van wie de oudste nog maar net veertien jaar was. Wat moest er van die kinderen terechtkomen?

Gelukkig was de Helmondse gemeenschap bereid voor de weeskinderen te zorgen. Ze vonden bij enkele zorgzame gezinnen hun toevlucht, maar hiermee waren zowel de predikant als de Kerkenraad niet tevreden. De kinderen waren uit een gemengd huwelijk geboren, rooms gedoopt en opgevoed, maar ze hadden zowel van vaders- als moederskant protestantse familieleden. Deze kwamen in de eerste plaats het recht toe om voor het kroost te zorgen.

Helaas waren de familieleden onbekend, woonden ver weg of hadden zich nooit iets van de familie Meijer aangetrokken. Volgens de predikant schulde hierin het gevaar dat de kinderen in het roomse Helmond in de *'zielsbedervende leere des pausdoms'* zouden worden opgevoed. Dit *'onheil'* moest

kost wat kost worden afgewend. De bestuurders van de Kerkenraad schreven een brief naar de enige bloedverwant die ze kenden: Cornelis Koen, commies bij de recherche in Harlingen. Deze liet weten dat hij wel de dochter, van toen zeven á acht jaar, in zijn gezin wilde opnemen. Omdat zijn keuze juist op dat kind viel, werd de Kerkenraad in verlegenheid gebracht. Het meisje was, bij leven van de moeder, bij een roomse familie ondergebracht. De Kerkenraad voorzag problemen en verzocht de heer Koen een ander kind te willen kiezen.

Voordat een besluit genomen was, ontstond er tumult rond de zoon Lodewijk, een jongen van twaalf á dertien jaar. Lodewijk verbleef na het overlijden van zijn moeder bij het gezin van de weduwe Van Geldrop. Dat men hem hier rooms

wilde opvoeden beviel hem allermint. Op 8 april 1751 klopte hij 's avonds aan bij de weduwe Hogerlinde, 's morgens bij haar zoon Gerardus die schepen van Helmond was en daarna bij oud-schepen Jacobus van der Kay. Aan allen vertelde hij gereformeerd te willen worden.

Lodewijk bracht de dag door bij Van der Kay, hielp hem met weven, gebruikte er de maaltijd en besloot bij hem in te trekken. In de avond toog hij naar de weduwe Van Geldrop om zijn bezittingen op te halen. Het nieuwtje dat de jongen was weggelopen, bij een protestantse schepen was geweest en daar de dag had doorgebracht, was als een lopend vuurtje rondgegaan. Toen de jongen bij het huis arriveerde werd hem de toegang geweigerd. Hij werd door een dochter van de weduwe begeleid naar de woning van Arnold van Mierlo op de Markt, vlak naast het huis van de predikant. Aan kijkers ontbrak het niet.

De predikant verklaarde later dat de jongen bij de tocht werd gevolgd door *'verschijdene papisten en ene roomschen priester'*. Dit kwam bij hem over als *'een verregaande stoutigheid'*. Hij wilde dat de Kerkenraad een standpunt innam en weten wat er volgens hen zou moeten gebeuren. Eenstemmig was men van mening dat de toestand nader moest worden uiteengezet. Het roomse verzet tegen de wens van de jongen bleef echter niet lang duren. Nog dezelfde avond werd hem toegestaan tijdelijk bij Van der Kay te gaan wonen. Dat was volgens de predikant *'een teeken dat het pausdom voor de gevolgen van diens handelen vreesde'*.

Een week later besloot de Kerkenraad dat Lodewijk bij Van der Kay mocht

blijven, zodat hij zich daar in het weefambacht kon bekwamen. Jacobus van der Kay zou hiervoor een ondersteuning van 35 cent per week ontvangen. Een paar maanden later bleek de jongen plots vertrokken. De Kerkenraad wist zich geen raad met de knaap die kennelijk *'van een slegt bestaen scheen te weesen'*. De enige uitkomst was zijn oom Koen te verzoeken alles in het werk te stellen om zijn neefje naar *'naar den Oost-Indiën te helpen'*. Toen men na enkele weken nog geen antwoord ontvangen had en van de narigheid verlost wou zijn, werd Lodewijk met een begeleidend schrijven naar zijn oom in Friesland gestuurd. Men hoopte dat Koen hem *'een occasie om door de werelt te raeken'* zou bezorgen, zodat hij *'meer buijten verleijding weesen soude, waaraan hij hier soo seer bloot stont'*.

De jongen vertrok naar Friesland, maar was binnen enkele dagen weer in Helmond terug. Zijn oom weigerde zijn medewerking te verlenen. Er zat nu niets anders op dan de jongen naar een weeshuis te sturen. Predikant Walkart bracht zijn *'schaapje'* weg naar het Bossche burgerweeshuis.

Met de zoon van de weduwe Meijer had de Kerkenraad zoveel te stellen gehad, dat ze van verdere pogingen om de overige kinderen een opvoeding in de *'ware gereformeerden godsdienst'* te geven, afzag. Wat het lot van de kinderen is geweest is onduidelijk. Hopelijk hebben ze meer liefderijke verzorging gekregen dan hun broer Lodewijk ten deel is gevallen.

Gebaseerd op:

'Een Paepsche stoutigheid', J. Heeren, Zuid Willemsvaart 1928.

Van kruidenier tot EDAH

door Martin Geerts

Er is altijd gehandeld in levensmiddelen. Aanvankelijk misschien niet steeds beroepsmatig, maar toch. Er zijn resten van oude winkels gevonden in het Romeinse Pompeï van vlak voor de uitbarsting van de Vesuvius, het China van de Han-dynastie en de stadsculturen in de Indus-valei. In Nederland moet je het begin van de kruidenierswinkel zoeken in de vroege Middeleeuwen.

Maar dat was toen nog geen winkel zoals wij die nu kennen. Nee, het begon met ruilhandel. Dat was handel waarbij alle goederen zoveel mogelijk in het openbaar en uit de eerste hand werden geruild en verkocht. Burgers tuinierden op eigen grond of fokten dieren voor eigen gebruik, maar in de steden deden ze dat ook om te ruilen of voor de verkoop. De markt was daar de belangrijkste handelsplaats en daar konden de burgers naartoe om hun producten te ruilen en er hun inkopen en verkopen te doen. Niet iedereen kon op zo'n markt terecht, want op de dagmarkten mochten alleen de producten uit de stad zelf worden verhandeld. Maar op de week- en jaarmarkten was het anders, daar kon de burger zich ook de schaarsere levensbehoeften aanschaffen bij producenten en handelaren van buiten.

Sommige producten waren zo schaars dat burgers gedwongen werden om daar grote voorraden van in te slaan, maar financieel was dat natuurlijk niet voor iedereen mogelijk. Ook was het voor veel mensen moeilijk om in te schatten hoe groot de jaarvoorraad zou moeten zijn, die ingeslagen moest worden. Voor beide groepen was een handelaar de uitkomst. Daarmee begon de groothandel in levensmiddelen en die kwam goed op gang toen de kooplieden uit de handelsnaties aan de Middellandse zee, de Noordzee en de Oostzee op grote schaal hun handelsproducten gingen uitwisselen. Toen het na verloop van tijd steeds drukker werd op straat, zag de marktkoopman uit naar een vaste verkoopruimte binnenshuis. Zo ontstonden de eerste winkels.

Onder de middeleeuwse kooplui bevonden mensen die zich gespecialiseerd hadden, kruideniers genaamd. Waarschijnlijk bestond de belangrijkste handelswaar van die mensen uit kruiden. Door de jaren heen veranderde hun assortiment echter flink en het verschil tussen een kruidenier en een apotheker was in die tijd niet groot. Sommige kruideniers hebben zich later tot apothekers gespecialiseerd en vormden een apart gilde. Het assortiment van de kruideniers richtte zich steeds meer op de koloniale waren uit de overzeese gewesten, die in de Gouden eeuw door de Oost-Indische Compagnie en de West-Indische Compagnie werden meegebracht. Van lieverlee werden koloniale waren steeds beter betaalbaar, met als gevolg dat de consumptie ervan steeg en dat was een belangrijke

stimulans voor de kruidenier. Ze verkochten thee, waarvoor ze vaak zelf theesoorten mengden en ze brandden hun eigen merk koffie. Verder werd hun assortiment uitgebreid met onder meer sukade, gember, saffraan, peper, krenten, kaneel, foelie, suiker, nootmuskaat, amandelen en kruidnagelen. Maar naast de kruideniers waren ook 'vettewarriers', dat waren verkopers van vette waren, zoutverkopers, grutters, bakkers, zeepzieders, azijnmakers en anderen actief in de handel in voedingsmiddelen en allemaal pikten ze hun graantje mee.

Ook was er nog de directe lijn vanuit ambacht en handel, zoals bijvoorbeeld de stadsmolenaars en de mosterdmakers. Het zou duren tot de tijd van de Franse bezetting (1795 - 1813), dat de kruideniersstand in de breedte met wat

meer succes het hoofd kon bieden aan de concurrentie. Toen werden namelijk de rechten en beschermde posities van gilden; corporaties en broederschappen vervallen verklaard. Daarna kregen de kruideniers het wat gemakkelijker. Door de verstedelijking kwamen er steeds meer en een aantal ambachten verdween

Kruidenierswinkel aan het einde van de achttiende eeuw. Aquarel van J.B. Prins

als kleinbedrijf. De kruidenier maakte daar gebruik van en ging artikelen verkopen die eerder via die andere kanalen werden verstrekt. Ook kwamen er nieuwe producten bij. Zoals bijvoorbeeld lucifers. Die vervingen de oude tondeldozen, zwammen en zwavelstokken. De massaproductie van levensmiddelen kwam op gang en heel veel artikelen, die meestal fabrieksmatig werden geproduceerd, breidden het assortiment verder uit. Jam, hagelslag, vermicelli ... noem maar op. Verpakkingsmiddelen kwamen in gebruik. Tot ongeveer 1860 plakte de kruidenier zelf zijn winkelzakken. Wie meer dan een kilo nodig had moest zelf een zak meebrengen. Maar, niet iedereen kwam naar de winkel. Tot de Tweede Wereldoorlog was de uitbreng, het *'horen en bezorgen'* een belangrijk onderdeel van het kruideniersbedrijf. 'Horen en bezorgen' was de benaming voor het ophalen van het bestelboekje bij de klant en daar vervolgens weer terugkomen voor

het thuisbezorgen van de boodschappen. Al die rompslomp kon toen nog dankzij de lage lonen van de loopjongens, waarvoor ze door weer en wind naar de klanten fietsten. Bij de bezorging werd in die tijd ook nog de hondenkar ingezet, tot het in de jaren dertig werd verboden. Het gebruik van hondenkaren was heel gewoon, want in 1922 werden door PTT ook nog brieven en kleine pakketjes per hondenkar bezorgd en in de Eerste Wereldoorlog had het Nederlandse leger meer dan twaalfhonderd honden met trekwegentjes in militaire dienst. Het winkelbedrijf in het algemeen en dat in levensmiddelen in het bijzonder nam steeds meer in betekenis toe. Er kwamen ook kansen voor dorpswinkeliers en het merkartikel begon aan zijn opmars.

Voedselabrikanten vestigden zelf regionale agenturen en namen zogenaamde reizigers (vertegenwoordigers) in dienst. De kruideniers gingen samenwerken en kwamen tot vormen van

De Markt met de kiosk en diverse manieren van vervoer. Op de hoek van de Markt en de Ameidestraat is de winkel van J.J. Ebben te zien.

De 'thuisbasis' van EDAH aan de Kanaaldijk in 1928.

organisatie. Al vroeg profiteerden vooruitziende winkeliers in de levensmiddelenbranche van deze nieuwe ontwikkelingen door, met zoveel mogelijk uitschakeling van de groothandel, ketens met filialen te stichten. Denk bijvoorbeeld aan P.J. de Gruyter, Simon de Wit en Albert Heijn. Die groeiden tegen het einde van de eeuw uit tot de eerste grootwinkelbedrijven.

In 1900 arriveerde de eerste grondlegger van de latere EDAH-combinatie in Helmond. Dat was de Fries Jacobus Ebben, die een kruidenierswinkel begon aan de Markt. Hij was niet alleen een goede ondernemer die ook nog diverse winkels in de Peel begon, maar hij was ook actief in de plaatselijke politiek. Hij kwam waarschijnlijk naar het zuiden omdat Friesland begin twintigste eeuw arm was en agrarisch. Het winkelwezen was in die provincie toen echt geen vetpot.

Al snel volgden er dan ook meer Friezen. Servaes Dames uit Leeuwarden, die zich in en rond Tilburg vestigde, Jan Nicolaas Aukes die zich aanvankelijk

op het Eindhovense richtte en Johannes Hettema die naar Oss kwam. Zij bouwden allemaal in hun regio een kruideniersketen op waarbij voor langere of kortere tijd diverse familieleden werden ingezet. Dat kon in Brabant omdat daar de industrialisatie zijn intrede had gedaan. Daar was veel meer werk dan op het platteland in Friesland en waar meer werk is, daar neemt de bevolking toe en de levensmiddelenbranche speelde daar alert op in. Dat gebeurde in het groot bijvoorbeeld door het regio-eigen concern De Gruyter en al gauw ook door een noordelijk concern als Albert Heijn. En in het klein zag je dat door de grote stijging van het aantal zelfstandige detailhandelaren in levensmiddelen, niet alleen in de steden maar ook in de dorpen.

De vier hiervoor genoemde heren uit Friesland waren ieder voor zich heel succesvol en dat smaakte naar uitbreiding. Dat gebeurde dan ook. Zij besloten in 1910 om samen te werken in de 'Combinatie EDAH'. Dat was nog in de vorm van een vereniging. Ze werkten

Een van de huismerken van EDAA heette Kasteelthee. Waar de inspiratie voor deze naam vandaan kwam is wel duidelijk.

samen met prijs- en reclameafspraken en het maken van leveringsvoorwaarden. Toen de samenwerking op 31 mei 1917 werd omgezet in een naamloze vennootschap, de N.V. Handel in Koloniale Waren EDAA, bestond het al uit het respectabele aantal van veertig winkels. Ter vergelijking, er zijn dan vierenvijftig over het land verspreide Albert Heijn winkels. Er zijn klanten en klanten. Brabant en Limburg waren in het begin van de twintigste eeuw ruim voorzien van bloeiende instellingen op godsdienstig gebied, instellingen die je als winkelier zou kunnen zien als grootafnemers. Kloosters, gestichten, ziekenhuizen en verpleegtehuizen onder leiding van biskdommen en dergelijke betrokken hun waren het liefst bij betrouwbare en betrokken roomse medegelovigen. En het staat buiten kijf dat de heren Ebben, Dames, Aukes en Hettema, de een wat meer dan de ander, zich als zodanig manifesteerden.

De snelle groei van het bedrijf in de beginjaren was ook te danken aan de overname in 1918 van zevenenveertig Doornboomwinkels van Vlijmincx-De Vocht, met het hoofdkantoor in Woensel, en de daarbij behorende forse en broodnodige kapitaalinjectie. EDAA had zo'n succes dat het aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog met zo'n honderddertig winkels het bekendste kruideniersbedrijf was ten zuiden van de grote rivieren. Na de oorlog zette die ontwikkeling zich door en EDAA slaagde er beter in dan De Gruyter om in te haken op de nieuwe ontwikkelingen. Nadat in de loop der jaren de heren Ebben en Dames uit het bedrijf gestapt waren namen de heren Hettema jr. en Aukes jr. de aandelen van hun vaders over en namen zo, als "tweede generatie" de leiding van het bedrijf in handen.

De veranderde tijd en concurrentie maakte een wijziging in de exploitatie

noodzakelijk en op 12 mei 1952 werd aan de Markt in Helmond de eerste ZIEZO Zelfbedieningswinkel geopend. In september van dat jaar gevolgd door een tweede, de winkel aan de Willemstraat in Heerlen. De klantenstroom nam daardoor geweldig toe met als gevolg dat de omzet direct werd verdubbeld en na het eerste jaar was die omzet zelfs verviervoudigd.

De jaren zestig en het begin van de jaren zeventig waren revolutionair voor de kruideniersbranche en in 1969 werd een begin gemaakt met de omschakeling naar de "discount formule". Dat was ook weer een groot succes en EDAA groeide, direct na Albert Heijn, uit naar de tweede plaats in de distributie van levensmiddelen in Nederland.

Reclame voor de eerste supermarkt in Helmond. De advertentie belooft 'winkelen op z'n Amerikaans'.

Maar het familiale in het bedrijf is aan slijt onderhevig geraakt. De subtop van het bedrijf was verbreed, een nieuwe lichter zelfbewuste professionals was aangetreden en erfopvolging was niet vanzelfsprekend meer. Een van de directeuren/aandeelhouders, de heer Anton Aukes, wilde zich op een gegeven moment uit het bedrijf terugtrekken, maar wel met een behoorlijke financiële eenmalige uitkering. Hij begon pogingen in het werk te stellen EDAH aan derden te slijten. Daarnaast was het bedrijf super modern geworden. Voor de “derde generatie” hielden de veranderde omstandigheden in dat zij zich van het begin af aan bovenmatig zouden moeten waarmaken, dan wel berusten in het feit dat zij de absolute top vermoedelijk niet zouden kunnen bereiken. Dat maakte het voor de “tweede generatie” waarschijnlijk gemakkelijker om, als de gelegenheid zich voordeed, de familiebelangen te

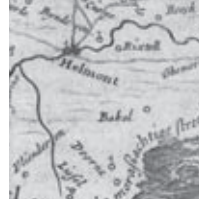
laten voorgaan. Dat leidde ertoe dat Edah vanaf juni 1976 overging in handen van Vroom en Dreesman. Onder de banieren van dat bedrijf volgde nog een spectaculaire omzetgroei tot 1986, maar daarna kwam er een echte terugval in omzet, winst en marktaandeel. Tenslotte volgde de samenwerking met Vendex Foodgroep en Uniegros dat later overging in Laurus. Dat betekende het einde van EDAH.

Bronnen:

- Wie schrijft die blijft
P.J.J.M. van Camp, R.W. van Baar en R. Glimmerveen. Afbeeldingen zijn eveneens afkomstig uit dit boek
- De Supermarkt, 50 jaar geschiedenis
Gerard Rutte en Josee Koning
- Geschiedenis/ Edah museum

In 1975 werd het distributiecentrum verlegd naar Hoogeveen. Daardoor kwam er in Helmond ruimte vrij voor de EDAH Praktikum (later Torro). Deze hal werd de ‘Pannekoekhal’ genoemd.

Begunstigers van de Heemkundekring Helmont

- ADMINISTRATIEKANTOOR VAN EKKENDONK
- ADRIAANS WONEN EN WERKEN B.V.
- AUTOBEDRIJF HOEFNAGELS DEALER CITROËN-HYUNDAI
- BROECKX - PRAASTERINK MAKELAARS
COENEN
- DRIESSEN VERF EN INTERIEUR
- DRUKKERIJ VAN STIPHOUT
- FOTO LAMBERT VAN DE KERKHOF
- IL BORGO HUIS MET DE LUTS
- KAPSALON ARNO OBERENDORFF
- KUIJPERS INSTALLATIES
- LEEF EN ZORG SPECIALIST IN ZITCOMFORT
- MAREIN ORGANIZING
- MOSMAN AUTOSCHADE
- NOTARISKANTOOR SPOORMAKERS
- RABOBANK
- VAN NUENEN RIJWIELHANDEL
- WIJNHUIS HELMOND
- VAN DER VELDEN RE-INTEGRATIE
- VAN DER WINKEL IJZERWAREN, GEREEDSCHAP, BOUWBESLAG